

ԵԳԻՊՏԱԶԱՅ ԳՐԱՏՊՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՏՊԱՐԱՆՆԵՐԸ
(*Եգիպտահայ գրատպութեան հիմնադրութեան 185-ամեակին առիթով*)

Բանալի բառեր՝ պատմություն, տպագրություն, տպարաններ, Եգիպտոս
Keywords. History, Printing, Printing houses, Egypt

Հայ գրատպութեան մշակոյթի զարգացումին անփոխարինելի իրենց նպաստը բերած են Գահիրէի ու Աղեքսանդրիոյ մէջ հաստատուած եւ մեսրոպաշունչ տառերով մամուլ-գիրք հրատարակելու եւ մատենաշարներով հատորներ լոյս ընծայելու կոչուած տպարանները:

Մփիւռքահայ գոյապայքարին սատարող վառարաններ հանդիսացող այս կառոյցներու հիմնադիրները, հայ գիրին ու գրականութեան բազմին երկրպագու բուռ մը հայորդիներ եղած են, որոնց նպատակը եղած է՝ անշէջ պահել ժամանակի մտաւորական սերունդի ստեղծագործ տաղանդը իր անկրկնելի եւ յուսատու խոյանքով:

Տասնիններորդ դարասկիզբին, բարեյիշատակ կտակակատար հայորդիներու միջոցով կեանքի կոչուած եգիպտահայ կրթական համեստ յարկերը՝ հայ դպրութեան հանդէպ գուրգուրալից տրամադրութեամբ գործի լծուած նուիրեալներ ունեցան, որոնց ցանած սերմերը նախաքայլերը հանդիսացան Եգիպտոսի մէջ սկիզբ առած տպագրութեան ասպարէզի, մամուլի եւ գրահրատարակչական ապագայ իրագործումներուն:

Այսպէս, բարեգործ Ամիրայի մը յիշատակը ոգեկոչող Զաքարիա Եպս.ի «Յայտարարութիւն» պիտակով վիմատիպ միակ թուուցիկին 1832-ին հրապարակումը, հայ գրատպութեան սկիզբը հանդիսացած է Եգիպտոսի մէջ:

Գահիրէի Խորէնեան Վարժարանի տեսուչ-ուսուցիչ Աբրահամ Մուրատեանի պատրաստած հայերէն տառերով եւ նախնական տպարանական կազմածով 1865-ի Մարտին լոյս տեսած է «Արմաւենի» անունով եգիպտահայ երկշաբաթական առաջին պարբերականը:

Իսկ Աղեքսանդրիոյ մէջ, Ղեւոնդ Քինյ. Փափագեանի նախաձեռնութեամբ եւ անոր հիմնած նախնական տպարանէն, 1887-ին հրապարակուած է եգիպտահայ

առաջին օրաթերթը՝ «Նեղոս»ը, որուն յաջորդած է Մկրտիչ Թիւթինճեանի «Դատապարտեալն Շուշան» 60 էջնոց վիպակին հրատարակութիւնը՝ 1888-ին, իբրեւ եգիպտահայ առաջին տպագիր հրատարակութիւնը:

Անցնող 185 տարիներու ընթացքին, թիւով՝ 61 եգիպտահայ տպարաններ էլ հայատառ տպագրութիւն կատարած 12 օտար հիմնարկներ էլ լոյս տեսած են շուրջ 160 մամլոյ պարբերականներ (օրաթերթ, երկօրեայ, շաբաթաթերթ, ամսագիր, եռամսեայ, տարեգիրք-տարեցոյց) եւ 2000 հատոր բազմաբնոյթ հրատարակութիւններ:

Ըստ վաւերական տուեալներու, եգիպտահայ մամուլի 17 պարբերականներու հիմնադիրները, յատուկ տպարաններ հաստատած են իրենց թերթին հրատարակութեան համար: Այս տպարաններէն մեծամասնութիւնը փակուած է կամ ցուլուած այլ կառոյցի մը հետ՝ թերթին դադրումով, գրաշարի պակասին եւ կամ նիւթական պայմաններու ծանրաբեռնուածութեան պատճառներով:

Յիշեալներէն՝ թիւով քիչ են այդ յարկերը, որոնք շրջանի մը տեւողութեամբ՝ առեւտրական գործառնութեամբ շարունակած են իրենց յարատեւումը:

Ամեակներով գործած հայ տպարաններու առաջնահերթ նպատակը եղած է ժամանակի պահանջքին ընդառաջ՝ օգտակար հանդիսանալ մտաւորական գրիչներու ստեղծագործութիւններուն հրատարակութեան, մատենաշարներու եւ թարգմանչական նորարարութիւններու գեղատիպ եւ յարմարագոյն պայմաններով հրատարակումով սպասարկումին: Գտնուած են կարգ մը տպարաններ, որոնք եղած են նաեւ թղթավաճառատուն, կազմարարական եւ գրացուլութեան իրենց բաժիններով:

Այս ուղղութեամբ, ժամանակաշրջանի հայատառ տպագրութեան պահանջքը շատ ըլլալով, եւ անոր ընդառաջումին հայկական հաստատութիւններուն հաւանական անբաւարարութեան պատճառով՝ գտնուած են հայատառ տպագրութիւն կատարելու մղուած օտար տասնեակ մը կառոյցներ:

Փոխուած են պայմաններն ու ժամանակները, եւ շրջանային քաղաքական իրադարձութիւններուն հայու ճակատագրին վիճակած տնօրինումով՝ 1940-1960-ականներու ներգաղթներն ու անոնց յաջորդած արտագաղթները իրենց հետ տարած են սերնդափոխութիւններէ յառաջացած երիտասարդ նոր ուժերէ ակրնկալուած՝ բոլոր մարզերու մէջ հերթական առողջ ներդրումները:

Ներկայիս, եգիպտահայ Ազգային Իշխանութիւնները եւ Միութենական կառոյցները, իրենց ամփոփ ուժերով եւ կարելիութիւններով կը գործեն շարունակականութիւնը ապահովելու համար գաղութային հոգեւոր, կրթական, մշակութային, մարզական, երիտասարդական, բարեսիրական-խնամատարական եւ մամուլի հաստատութիւններուն:

Տպարանային հաստատություններու թիւը եւս նուագումի ենթարկուելով՝ ներկայիս Գահիրէի մէջ կը գործեն չորս հայ տպարաններ, իսկ Աղեքսանդրիոյ մէջ մէկ տպարան: Ժամանակագրական կարգով, Գահիրէի մէջ կը գործեն «Ոսկետառ Տպարան»ը (1918, 1966-էն), «Նուպար Տպարան»ը (1939-էն), «Աֆրիքըն Փրէս»ը (1969-էն), Նուպար Տպարանի նորահաստատ մասնաճիւղ՝ «Նուպար Տիճիթըլ»ը (2013-էն), իսկ Աղեքսանդրիոյ մէջ՝ «Արաքս Տպարան»ը (1917, 1970-էն):

Եզիպտահայ գրատպութեան եւ տպարանային ասպարէզի հիմնադրութեան 185-ամեակին ընդառաջ կատարուած ներկայ ուսումնասիրական աշխատանքը յաւակնութիւնը չունի ամբողջական ըլլալ, անոր մանրամասնութիւններուն յաւելումը վստահաբար պիտի կատարեն ապագայ հմուտ բանասէրները:

ԳԱՀԻՐԷԻ ՏՊԱՐԱՆՆԵՐԸ

1. Վիմագրական Մամուլ - Գահիրե , 1832

Զաքարիա Տեր Պետրոսեան, հայրենի Տարօն գաւառի Կոփ աւանէն, հոգեւոր ուսումնառութենէ եւ Երուսաղէմի միաբանութեան իբրեւ անդամ Ս. Էջմիածնի մէջ 1831-ին Եպիսկոպոս օծուելէ ետք, դէպի Ս. Քաղաք իր վերադարձի ճամբուն վրայ 1832-ին եկած է Եգիպտոս, տեղւոյն վանքապատկան կալուածներու հարցով:

Գահիրէի մէջ, Զաքարիա Եպիսկոպոս իր բարեկամ Ակնցի մահտեսի Ալեքսան Եղիազարեանի նիւթական օժանդակութեամբ «Վիմագրական Մամուլ» մը գնած է 1832-ին, եւ առաջին առթիւ «Յայտարարութիւն» մը տպագրած ու հրատարակ՝ պանծացնելու համար Ալեքսան և Յակոբ Եղիազարեան եղբայրներու վաստակը Եգիպտոսի մէջ: ¹

Սոյն «Յայտարարութիւն»ը միակ հրատարակութիւնն է լոյս տեսած Զաքարիա Եպիսկոպոսի «Վիմագրական Մամուլ»ով Գահիրէի մէջ: Այնուհետեւ, այս մամուլը ուղարկուած է Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց հայոց վանքը:

Յիշարժան է, թէ Զաքարիա Եպիսկոպոս եղած է Երուսաղէմի հայոց տպագրութեան հիմնադիրը եւ Զաքարիա Կոփեցի Պատրիարք անունով՝ արժանաւոր հովուապետը եղած է Ս.Աթոռին (1840-1846): ²

2. «ԱՐՄԱԻԵՆԻ» Տպարան - Գահիրե, 1865

Տպարանը հիմնադրուած է 1865-ին Աբրահամ Մուրատեանի նախաձեռնութեամբ, իր հետ Ֆրանսայէն բերած գիրքերու կազմածով, տպագրելու համար իր խմբագրած առաջին եգիպտահայ կիսամսեայ լրագիրը «Արմաւենի»ն , լոյս տեսած՝ միայն 4 համար, 16 Մարտին 1 Մայիս 1865:

Մուրատեանի Եգիպտոսէն մեկնումով եւ լրագրին հրատարակութիւնը դադարելէն ետք տպարանը եւս փակուած է: ³

3. «ԱՐԱՐԱՏ» Տպարան (Ս.ԴԱՐԲԻՆԵԱՆ) - Գահիրե , 1895-1910

Մարգիս Դարբինեան տպարանը հիմնած է 1895-ին, Գահիրէի Պէյն-էլ-Սուրէն թաղաշրջանին մէջ, ուր տպագրուած են զանազան լեզուներով գիրքեր, տեղեկագիրներ, տոմսեր և լրագիրներ:

Տպարանը 1899-ին եղած է կազմատուն եւ թղթավաճառատուն, Հապպանէյա թաղին Մոհամետ Ալի փողոցին վրայ: ⁴

¹«Սիոն» Ամսագիր, 1933, թիւ 11

²«Էջմիածին» Ամսագիր, ԿԳ. 63-րդ տարի (Ա), էջ 84-87 :

³Նիւթեր Եգիպտոսի Հայոց Պատմութեան Համար , Արտ.Գարտաշեան , ք.հտր.1982, էջ 49

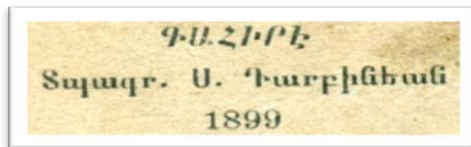
⁴Եգիպտոսի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն (1805-1952) , Յ.Խ.Թովմուզեան, 1978, էջ 96

⁵«Արշալոյս» Լրագիր , 1899 , Գահիրե, թիւ 3

Հետագային տպարանը կոչուած է նաև «ԱՐԱՐԱՏ-Ս. ԴԱՐԲԻՆԵԱՆ տպարան» (1903, 1907-09):

Տպարանը եղած է եգիպտահայ երրորդ տպարանը եւ երեք գրքոյկ տպագրած է, յաջորդաբար՝ «Կանոնագիր Խորհնեան Երկսեռ Վարժարանի» 1895-ին, Սարգիս Դարբինեանի «Հայերէն-Արաբերէն Գրպանի Բառարան»ը 1896-ին և Աւետիս Պալեանի «Մաթիլտ»ը 1897-ին: ⁵

Այնտեղ տպագրուած են «Մաժակ» (1898), «Փիւնիկ» (թիւ 1 և 2, 1899), «Արշալոյս» (1899), «Նոր Օր» (1900), «Ժողովուրդ» (1903-1904 կարգ մը թիւերը), «Աւել» (1909-1910) պարբերականները: Նաեւ, Հայկունի Մ.ի «Անէքդոտներ և ժողովրդային վէպիկներ»ը (1899), Կանոնագիրներ եւ Տարեկան Տեղեկագիրներ:

Ս. Դարբինեան Տպարանին մէջ տպուած են հարսանեկան հրաւերագիրներ, տեղեկագիրներ, նամակագլուխ, տոմսեր, հաշուեցոյցներ, մահազոյներ, յայտարարութիւններ աժան գիներով: Յանձնարարութիւնները փութով կատարուած են 50% կանխիկ վճարելով: ⁶

Տպարանը փակուած է 1910-ին: ⁷

Սարգիս Դարբինեան սրբագրիչ եւ տպագրիչ եղած է Գահիրէի պետական տպարանին մէջ (Էլ-Մաթպասա Էլ-Էիլէյա- Պուլաթ), նաեւ աշխատած է Գահիրէի ջուրի ընկերութեան մէջ: ⁸

4. «ՓԱՐՈՍ» Տպարան - Գահիրէ , 1897-1898 , 1901-1902 , 1918-1927 - «مطبعة المنار» - 1910 - Գահիրէ

Տպարանը հաստատուած է 1897-ին, Յարութին Ալփիարի նախաձեռնութեամբ, տպագրելու համար իր խմբագրած «Փարոս» (1897-1898/1901-02) լրագիրը:

Տպարան-խմբագրատան հասցէն 1897-ին եղած է Պազար Մուրուր, Գահիրէ:

Տպարանը վաճառուած է 1898-ի կէսերուն: ⁹

Հետագային, սեփականատէրը եղած է Վաղինակ Ռափայէլեան, տպարանը հաստատելով Գահիրէի Մատապէկ փողոցը: ¹⁰

⁵ Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոթթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ , 2,3 եւ 4

⁶ «Ժողովուրդ» , 1904 , Գահիրէ , թիւ 15/16

⁷ Տիպ ու Տառ , Թեոդիկ , 1912 , Կ.Պոլիս , էջ 188

⁸ Նիւթեր Եգիպտոսի Հայոց Պատմութեան Համար, Ա.Գարտաշեան , ք.հտր.1982, Վենետիկ, էջ 304

⁹ Եգիպտոսի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն (1805-1952), Յ.Խ.Թովմուզեան, 1978, Երեւան, էջ 199

¹⁰ Հայահամար Եգիպտոսի եւ Սուտանի - 1939» , Գահիրէ , էջ 167

1910-ին, «Էլ Մանար» (ՓԱՐՈՍ) Տպարան անունով հրատարակուած է հայատառ (5 էջ) եւ արաբերէն լեզուի բաժինով (10 էջ) «Գահիրէի Օսմանեան Ակումբի Կանոնագիրը - հիմնական պայմաններ»ու պրակը: ¹¹

1918-էն սկսեալ, տպարանը կազմակերպուած հաստատութիւն մը եղած է Գահիրէի Քասր Էլ Նիլ փողոցին վրայ, թիւ 50, Բէյ Օֆիսի դիմաց: Հետագային փոխադրուած է թիւ 35, Սոլիման փաշա փողոց հասցէին:

Տպագրուած են «Մարտիկ Աղա» (26-42 համարները, 1921), «Հայկական Սինեմա» (1-39 թիւերը, 1925) եւ «ՀՕԿ» (3 համար, 1926) պարբերականները: Նաեւ տասնեակ մը Կանոնագիրներ եւ Տարեկան տեղեկագիրներ: ¹²

5. «ՄՆՏԻԿԵԱՆ» Տպարան (վիմատպարան) - Գահիրէ ,1898-1899

Տպարանը հաստատուած է Մնտիկեան Եղբայրներու կողմէ 1898-ին:

Հիմնարկը Գահիրէի խոշորագոյն տպարաններէն հանդիսացած է, օժտուած ըլլալով իր ժամանակի կատարելագործուած մեքենաներով եւ գունաւոր վիմատպագրութեան կարելիութիւններով: ¹³

Տպարանը գործած է զանազան լեզուներու տպագրութիւններով եւ խաւարտէ գունաւոր տուփերու պատրաստութեամբ:

Այստեղ տպագրուած են «Փիւնիկ» կիսամսեայ հանդէսի թիւ 3էն 14 համարները 1899-ին, նաեւ Միհրան Տամատեանի «Ներշնչումներ Ազգային եւ Յեղափոխական Արդի Կեանքէ» (1898), «Հայն ու թուրքը եւ արեւելեան խնդիրը» (1899) հատորները:

Տպարանը յանկարծ փակուած է Նոյեմբեր 1899-ին: ¹⁴

6. «ԵՂԻՇԷ ԹՈՐՈՍԵԱՆ» Տպարան - նաեւ «ԱՐՇԱԼՈՅՍ» Տպարան - Գահիրէ , 1900 -1914

Տպարանը հիմնուած է 1 Մայիս 1900-ին Եղիշէ Թորոսեանի կողմէ եւ անուանուած իր վաղամեռ դստեր Արշալոյսի անունով:

Հաստատուած է Շարա Ապտիւլ Ազիզի սկիզբը, Օսմանիյէ դեղատան դիմացի փողոցին Շերիֆ Փաշային պարտէզին մօտ: ¹⁵

Հետագային, տպարանին հասցէն եղած է Մոհամէտ Ալի փողոց, Սիթատէլ երկարող թրամվէյի գծին վրայ , Հարթ-էլ-մատապէկ Էլ Գատիմա թիւ 40 (տիար

Մինաս Շիրինեանի յարկարաժնին մէջ): ¹⁶

¹¹ Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ, թիւ 106
¹² Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ, էջ 136, 154, 164
¹³ Եգիպտոսի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն (1805-1952), Յ.Խ.Թովուզեան, 1978, Երևան, էջ 199
¹⁴ «Արշալոյս» Լրագիր , 1899 , Գահիրէ, թիւ 44
¹⁵ «Արշալոյս» Լրագիր , 1900 , Գահիրէ, թիւ 76
¹⁶ «Արշալոյս» Լրագիր , 1914 , Գահիրէ, թիւ 25

Տպարանը ճանչցուած է նաեւ «Արշալոյս Լրագրի Տպարան», «Ազգային Տպարան (Արշալոյսի)», «Ժողովրդական Տպարան» և «Տպարան-Թղթավաճառատուն Արշալոյս» (1 Սեպտեմբեր 1900) անուններով:

Եղիշէ Թորոսեանի խմբագրած «Արշալոյս» թերթին գրաշարը եղած է անոր կինը Սաքրուհի Քիւչիւքեան, ճանչցուած իբրեւ երրորդ հայ գրաշարուհին հայկական տպարանական ասպարէզին մէջ:¹⁷

Դժուար նախաքայլերէ ետք, տպարանը յառաջընթաց ունեցած է տպագրած է տարբեր լեզուներով գիրքեր, թերթեր եւ կատարած առեստրական հրատարակութիւններ: ¹⁸

Եղիշէ Թորոսեան 1897-1899 եղած է Գահիրէի Խորէնեան Վարժարանի երաժշտութեան ուսուցիչը: Ան , հրատարակած է «Յիշատակարան» մը, նուիրուած Աղեքսանդրիոյ մէջ Նուպար Փաշայի արձանին բացման հանդիսութեան առթիւ 1904-ին: ¹⁹

Տպարանին վարիչ-մատակարարը եղած է Գեորգ Փափագեան, իսկ գրաշարը՝ Պ.Յովսէփ (1901):

Տպարանէն լոյս տեսած են «Արշալոյս» (1900-1905/1908-1914) լրագիրը, «Ժողովուրդ» (1904) եւ «Հորիզոն» (1906) պարբերականները: ²⁰

7. «ՄԻՈՒԹԻՒՆ» կամ «ԹՈՐԳՈՄ ՓԱՓԱԶԵԱՆ» Տպարան - Գահիրէ , 1900 -1901

Տպարանը հաստատուած է 1900-ին, սեփականատէր եւ տնօրէն Թորգոմ Փափագեանի նախաձեռնութեամբ, հասցէ ունենալով Ապտին փողոց, Մուգաթթամ լրագրի դիմաց, Գահիրէ:

Տպարանը գործած է նաեւ «Նոր Օր» տպարան անունով:

Տպագրութիւնը կատարուած է հայերէն եւ երոպական լեզուներով ամէն տեսակ հրատարակութիւններու, պարբերաթերթերու, յայտարարութիւններու, հաշուեցուցակներու, եւ այլն: Յանձնարարութիւնները կատարուած են փութով եւ ճաշակաւոր տպագրութեամբ, չափաւոր գիներով:

Տպարանը գոյատեւած է դժուարին նիւթական պայմաններու տակ, տառապելով գրաշարներու պակասէն: ²¹

Տպագրուած են «Նոր Օր» լրագրին Ա.տարեշրջանի կարգ մը համարները:

¹⁷Տիպ ու Տառ , Թեոդիկ , 1912 , Կ.Պոլիս, էջ 188

¹⁸Եգիպտոսի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն (1805-1952), Յ.Խ.Թովուզեան, 1978, Երեւան, էջ199

¹⁹Նիւթեր Եգիպտոսի Հայոց Պատմութեան Համար, Ա.Գարտաշեան - ք.հտր.1982 , Վենետիկ, էջ 457

²⁰Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005,Գահիրէ , էջ 16,24,40

²¹Եգիպտոսի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն (1805-1952), Յ.Խ.Թովուզեան, 1978, Երեւան, էջ 200

8.«ԱՐՏԵՄԻՍ» Տպարան - Գահիրե , 1902 -1903

Տպարանին սեփականատերը 1902-ին եղած է մտատրական ուսուցչուհի Մառի Պելլերեան (Տիկին Աւօ Նազրձեան), Հայերէն լեզուի ուսուցչուհիներէն՝ Գահիրեի Խորէնեան եւ Գալուստեան Ազգային Վարժարանի:

«Արտեմիս» լրագրի հրատարակութեան առթիւ, տպարանը հաստատուած է Քանթարա-Կետիտ, Գահիրե հասցէին, արտօնատիրութեամբ՝ Շ. Շիշմանեանի: Լրագիրը առաջին տարին ունեցած է 700 բաժանորդ:

Տպարանէն լոյս տեսած են հայերէն ամէն տեսակ աշխատութիւններ, հանդէսներ, գիրքեր, շրջաբերականներ, նամակագրութիւններ, հրաւերագիրներ եւ այլեքարտեր: Կատարուած են նաեւ առեւտրական գործառնութիւններ, գիրքերու եւ գանազան լեզուներով տպագրութիւն: ²²

9.«ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ» Տպարան - Գահիրե , 1904

Տպարանը հիմնուած է 1904-ին, նախաձեռնութեամբ Աւետիս Պալեանի, լոյս ընծայելու համար իր խմբագրած «Ժողովուրդ» քննասիրական երկշաբաթաթերթը: Առաջին առթիւ տպագրուած են «Ժողովուրդ»ի թիւ 10 եւ 11 համարները (30 Մայիս – 15 Յունիս 1904): ²³

«Ժողովրդական» տպարանի անդրանիկ հրատարակութիւնը եղած է 21 էջոց «Յայտագիր-Կանոնագիր Համազգային նախնական եւ երկրորդական երկսեռ վարժարանի

1904-1905 դպրոցականտարի» պրակը:²⁴

Գրաշարական եւ նիւթական դժուարութիւններու պատճառով լրագիրն ու տպարանը փակուած են Դեկտեմբեր 1904-ին: «Ժողովուրդ»ի վերջին թիւ 22-ը լոյս տեսած է 30 Նոյեմբեր 1904-ին:

10.«ԼՈՒՍԱԲԵՐ» Տպարան - Աղեքսանդրիա , Գահիրե , 1904 -1909

«ԼՈՒՍԱԲԵՐ-ԱՐԵՒ» Տպարան - Գահիրե , 1909 -1913

Տպարանը հիմնուած է Տոքթ.Կարապետ Փաշայեան Խանի նախաձեռնութեամբ Կիպրոսի Որբանոցէն Աղեքսանդրիա բերուած տառերով եւ Գահիրե փոխադրուելով՝ 1904-ին հաստատուած է «Լուսաբեր» թերթի հրատարակութեան համար:

²² Եգիպտոսի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն (1805-1952), Յ.Խ.Թովմուզեան, 1978, Երեւան, էջ 200
²³ Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրե, էջ 24
«Ժողովուրդ» , 1904 , Գահիրե , թիւ 11
²⁴ Նիւթեր Եգիպտոսի Հայոց Պատմութեան Համար , Ա.Գարտաշեան , գ. հոտր.1982 , Վենետիկ, էջ 409
«Ժողովուրդ» , 1904 , Գահիրե, թիւ 15/16

Գահիրեի մեջ, տպարանին հիմնադիրները եղած են Տոքթ. Նազարեթ Քելե-ճեան, Վահան Քիրքճեան եւ Յարութին Ճեյլճեան: ²⁵

Տպարանը վերանուանուած է «**Լուսաբեր-Արեւ տպարան**», ուր տպագրուած է «**Լուսաբեր-Արեւ**» թերթը 1909-ին:

«Լուսաբեր-Արեւ» տպարանին մեջ տպուած է Ագնես Մ.ի «Երկրաշինութեան Պետքը» 36-էջնոց գրքոյկը 1910-ին: ²⁶

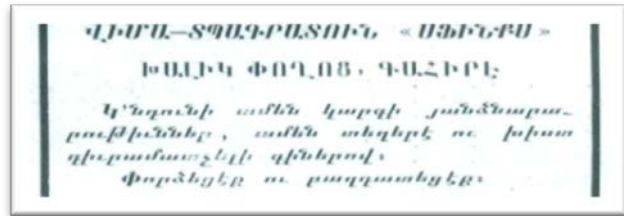
Տպարանը 1 Յունուար 1913-էն հաստատուած է թիւ 17, Մատապէկ փողոց հասցէին, Պանք Նասիոնալին դիմաց (Ժուրնալ Տիւ Գեռ-ի ներքեւ): Իսկ, «Լուսաբեր-Արեւ» թերթին խմբագրատան հասցէն եղած է թիւ 19, Էլ Մանախ փողոց, Ա.յարկ («Զօլա» լուսանկարչատան վերեւ): ²⁷

11.«ՄՖԻՆՔՍ» Վիմագրատուն - Գահիրէ , 1905-1911

Տպարանին հիմնադիրը եղած է Արմենակ Մանուկեան 1905-ին, գործակից վարիչ ունենալով Ռեթեոս Մուրատեանը:

Հաստատութեան հասցէն եղած է Խալիկ Փողոց, Գահիրէ: ²⁸

Տպարանին գրաշարներէն եղած է Նուպար Սափրիչեան, իսկ տպագրիչը՝ Արմենակ Մանուկեան:

«Մֆինքս» տպարանէն լոյս տեսած են Մալխասի «Էսքիճի Կարօ» (1905), Աղասիի «Զէյթունի Հերոսները» (1906) և «Կանոնագիր Արաբկիրի Կրթարարաց Միութեան» (1911) հրատարակութիւնները: ²⁹

12.«ՓԱՓԱԶԵԱՆ ԵՒ ՏԻՐԼԻԿ» Տպարան - Գահիրէ , 1906

Տպարանէն 1906-ին լոյս տեսած է Ռ. Ալիքեան (Ռ. Որբերեան)ի «Ծփանքներ» հատորը: ³⁰

13.«ԹՈՓԱԼԵԱՆ» Տպարան - Գահիրէ , 1908

Տպարանին հիմնադիր-սեփականատէրը 1908-ին եղած է Գ. Թոփալեան: Այստեղ լոյս տեսած են զանազան լեզուներով հրատարակութիւններ:

²⁵Տիպ ու Տառ , Թեոդիկ , 1912 , Կ.Պոլիս , էջ 189
²⁶Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ , թիւ 101
²⁷«Լուսաբեր-Արեւ» երկօրեայ , 1912, Գահիրէ, թիւ 24
²⁸Տիպ ու Տառ , Թեոդիկ , 1912, Կ.Պոլիս, էջ 189
²⁹Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ, թիւ 48,56,117
³⁰Տիպ ու Տառ , Թեոդիկ , 1912 , Կ.Պոլիս, էջ 189
Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս. Ն. Պայրամեան, 2012, Գահիրէ , թիւ 55

Տպարանն լոյս տեսած է Հրանդ Ալատինի խմբագրած «Նշտրակ» քննասիրական պարբերականը (3 թիւ, 1908):³¹

14. «ԶԱՐԵՆՆ Ն.ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ» Տպարան - Գահիրէ, 1909-1926

Տպարանին հիմնադիրը եղած է Զարեհ Ն.Պերպերեան 1909-ին, սկիզբը գործակից ունենալով Աստիկ Զատեանը 1911-1912-ին (հետագային բաժնուած):

Տպարանը հաստատուած է Գահիրէի Ապտին թաղաշրջանի Էլ-Թուպկի Փողոց թիւ 12, հասցէին (Մինեմա «Իտէլա»ի կից, Ոստիկանատան դիմաց) եւ հետագային փոխադրուած՝ Իպրահիմ Փաշա Փողոց:

Պերպերեան մայր տպարանը հաստատուած է Պոլսոյ մէջ 1882-ին:

Տպարանին գիրերու հաւաքածոյին մաս կազմած են այլազան հայերէն, արաբերէն եւ ֆրանսերէն տառեր եւ տպագրական զարդեր:³²

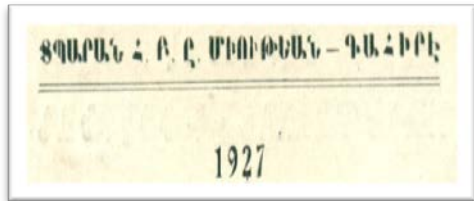

Այստեղ տպագրուած են Սուրէն Պարթեւեանի «Եգիպտահայ Տարեցոյցը» Ա.(1914), Բ.(1915) և Գ. (1916) եւ «Անապատին Յուշարձանը» (1916), ինչպէս նաեւ «Մալէշ» (1911), «Անցած Դարձածներ» (1911-1912), «Հոսանք» (1912) պարբերականները եւ «Գալուստեան Միութիւն» կիսամեան (1913):³³

Տպագրուած են աւելի քան 60 կանոնագիրներ, տեղեկագիրներ, օրացոյցներ եւ վիպային հատորներ:

15. «ՄԻՈՒԹԻՒՆ» Տպարան - «Հ.Բ.Ը.Մ.ի ՍԵՓԱԿԱՆ» Տպարան Գահիրէ, 1912-1933

Տպարանը հաստատուած է Գահիրէի մէջ 1912-ին, նախաձեռնութեամբ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան, լոյս ընծայելու համար «Միութիւն» պարբերականը (1912-1928 Գահիրէ):

Տպարանը հիմնուած է Վահան Մալեգեանի ջանքերով եւ գործած՝ անոր անմիջական հսկողութեանը տակ, Արտաշէս Ազապլարի գրաշարապետութեամբ:

Հիմնարկը հաստատուած է Տիգրան Փաշայի պարտեզին կից մասնաւոր շէնքի մը մէջ:³⁴

³¹ Եգիպտոսի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն (1805-1952), Յ.Խ.Թովուրզեան, 1978, Երևան, էջ 200
Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ, Տոքթ.Ս. Ն. Պայրամեան, 2005, Գահիրէ, էջ 58
³² «Մալէշ», Զաւեշտական Եթնօրեայ, 1912, Գահիրէ, թիւ 32
³³ Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ, Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ
³⁴ Տիպ ու Տառ, Թեոդիկ, 1912, Կ.Պոլիս, էջ 189

Հայկազ Առաքելեան, Ստեփան Գոյումճեան, Յովհաննէս Մասմանեան եւ Սարգիս Մասմանեան:

Տպարանը 1945-էն ի վեր, հովանաւորութիւնը վայելած է «Յուսաբեր» Մշակութային Ընկերակցութեան:

«Յուսաբեր»ի տպարանէն լոյս տեսած են «Յուսաբեր» երկօրեայի եւ օրաթերթի համարները եւ «Յուսաբեր» ամսագիրը (1944-1948): Հրատարակուած են «Յուսաբեր» Մատենաշարի 1923-էն սկսեալ հարիւր հատորները: Տպագրուած են «Յուսաբեր»ի տարեկան օրացոյցները, բազմաթիւ գիրքեր, կանոնագիրներ, տեղեկագիրներ եւ ձեռնարկ-հանդիսութիւններու յայտագիր-պրակներ: ³⁷

Տպարանին մէջ տպագրական աշխատանքը դադրած է 2008-ին:

17.«Մ.ՇԻՐԻՆԵԱՆ» Տպարան – Գահիրէ , 1915-1923

Տպարանը հիմնած եւ սեփականատերը եղած է Մ. Շիրինեան 1915-ին:

Տպարանին մէջ հրատարակուած են Վարդան Չազարեանի եւ Սուրէն Պարթեւեանի գիրքերը (1915) եւ «14 Գաղթականներու Կադանդչէքը» պրակը (1915):

Այստեղ լոյս տեսած են շարք մը օտար լեզուներով հրատարակութիւններ: 1923-ին կատարուած է «Արշին Մալ Ալան»ի Բ.տպագրութիւնը: ³⁸

18.«ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ» Տպարան - Գահիրէ , 1916 -1962

Տպարան-Կազմատուն եւ Գրատան հիմնադիր-սեփականատերը եղած են Յակոբ եւ Վահրամ Գալէմքեարեան եղբայրները 1916-ին:

Տպարանը յաջորդաբար հաստատուած է * Պէրքէթ-Էլ-Պաքարա Փողոց, թիւ 11, Ֆակկալա (1930) - ** Թէվֆիք Փողոց, թիւ 25 (1931), ***Սուլթան Հիւսէյն Փողոց, թիւ 3, Հէլիոպոլիս (1933), **** Իսմայիլ Փողոց, թիւ 22 , Հէլիոպոլիս (1940)

Վահրամ Գալէմքեարեան 1962-ին Գանատա գաղթելով, տպարանատիրութիւնը ստանձնած է եղբայրը՝ Յակոբ Գալէմքեարեան եւ կարճ ժամանակ ետք, տպարանը փակուած է:

Տպարանէն լոյս տեսած են «Փունջ» Մանկապատանեկան (1928), «Աշխատանքի Կոչ» (1932), «Լոյս» (1936), «Ազատ Միտք» (1936-1937, Արշամ Տատրեանի «Բանաստեղծին Չայնը» (1938), Հ.Բ.Ը.Մ.ի «Ամսօրեայ Տեղեկագիր»ները (1938-1942), «Հրեղէն Սիւն» (1940), «Բարի Լուր» (1948-1954) պարբերականները, նաեւ «Համազգային» (1936) եւ «Մեծ Մասիս» (1939) տարեգիրքերը: ³⁹

³⁷ Հայ Գիրքը Եզիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ

Հայ Մամուլը Եզիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ

³⁸ Հայ Գիրքը Եզիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ, թիւ 321

³⁹ Հայ Մամուլը Եզիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս. Ն. Պայրամեան, 2005, Գահիրէ

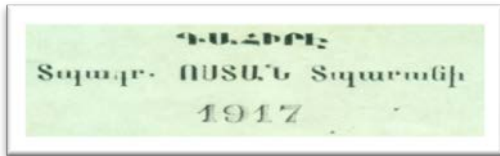
Յիշարժան է «Սահակ-Մեսրոպ» տպարանին «Պատանիին Գրադարանը» անունով շաբաթական հրատարակություններու Ա.Բ.Գ.Դ. շարքը, իւրաքանչիւրը 12 թիւով (1931-էն 1933), նաեւ լոյս տեսած են այլ բազմաթիւ եւ անթուակիր 13 հրատարակություններ: ⁴⁰

19. «ՅՈՅՄ» Տպարան - Գահիրէ, 1916

Տպարանին հրատարակութեամբ լոյս տեսած են «Գրիգոր Համբիկեան»ի 32 էջնոց գրքոյկը(1916) և «Եգիպտահայ Օրացոյց 1917»-ը: ⁴¹

20. «ՈՍՏԱՆ» Տպարան - Գահիրէ , 1917-1920

ՍՈԿՐԱՏ ՍԱՐԴԱՖԵԱՆ և ԸՆԿ. Տպարան - Գահիրէ

Տպարանին հիմնադիրը եւ սեփակա-նատերը 1917-ին եղած է Սոկրատ Սարա-ֆեան, հաստատուելով՝ թիւ 22, Մանախ փողոց, Գահիրէ հասցէին:

Այստեղ լոյս տեսած են «Անապատին Յուշարձանը» (1907, ք. հոր.), «Նշոյլներ» (1916) և «Մժղուկ» (1917) պարբերականները, ինչպէս նաեւ զանազան առիթներու պրակներ եւ օտարալեզու գրքոյկներ: ⁴²

21.«ՈՍԿԵՏԱՌ» Տպարան - Գահիրէ, 1918 -1966, 1966 -

Տպարանին հիմնադիրը եղած է Երուանդ Մարլեան 1918-ին, Գահիրէի Ֆակ-կալա թաղաշրջանին մէջ, ընկեր ունենալով Արմենակ Մանուկեանը մինչեւ 1933:

Նախապէս, Երուանդ Մարլեան 1914-ին Գահիրէի Մոհամետ Ալի թաղին մէջ հիմնած է փոքր գրաշարատուն մը, ընկերակցութեամբ Գրիգոր Համբիկեանի եւ Ե. Քերէսթէճեանի: Այստեղ, 1915-ին հրատարակուած է «Խարաշօ» շաբաթական եր-գիծաթերթը քանի մը թիւով: Համեստ այս տպարանը փակուած է 1916-ին: ⁴³

«Ոսկետառ» տպարանը յաջորդաբար տեղափոխուած է *1923-ին Էմատ Էլ Տին փողոց, ** 1930-ին՝ թիւ 4, Կալալ Փողոց (Մելքոնեան Գործատան կարգին, Քօզմօկրաֆի ետեւի փողոցը), *** 1931-ին՝ Սոլիման Փաշա փողոց եւ **** 1933-ին իր վերջնական կայքը՝ Զաքարէյա Ահմէտ փողոցի (Ատէսի շէնք) ներկայի հասցէին: ⁴⁴

⁴⁰ Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ
⁴¹ Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ, թիւ 201,203
⁴² Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ, էջ 108,110,118
⁴³ Եգիպտահայ Մշակոյթի Պատմութիւն , Աւետիս Եափուճեան , 1981, Գահիրէ, էջ 185
⁴⁴ Յուշարան (Եր.Մարլեանի յիշատակին), Գրիգոր Պասմաճեան, 1971, Գահիրէ, էջ 11

Տպարանին վարիչ-տնօրենուհին եղած է Ատրինե Մարլեան մինչև 1966: Ժամանակի մը համար հսկիչ եղած է Յաբեթ Հայրապետեան, իսկ գրաշարապետ-խմբագիրը՝ Ստեփան Համամճեան:

Գրաշարներէն եղած է Գառնիկ Ստեփանեան (1925-1930):

«Ոսկետառ» տպարանին մէջ, Երուանդ Մարլեան 1919-էն 1971 հրատարակած է «Սաւառնակ» երգիծաթերթը, նաեւ անոր «Ձերլին» շաբաթական յաւելուածը՝ 1931-էն 1937, արտօնատիրութեամբ իր Տիկնոջ՝ Ատրինէի:

Այս շրջանին, տպարանը յիշուած է նաեւ իբրեւ «Տպարան-վիմագրատուն Ոսկետառ» անունով:

1965-ին, տպարանին տիրութեան ձեռնփոխութիւնը կատարուած է եւ 1 Մայիս 1966-էն տէրերը եղած են Նորայր Տեօվլէթեան եւ Պերճ Թէրզեան:⁴⁵

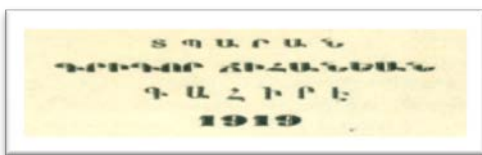

1969-էն տպարանին սեփականատէրը եղած է Նորայր Տեօվլէթեան:

«Ոսկետառ» տպարանէն լոյս տեսած են բազմաթիւ պարբերականներ եւ Սոկրատ Սարրաֆեանի թարգմանած վէպերուն հատորները, «Չահակիր» գրական հաւաքածոյին Ա. գիրքը (1919), «Չահակիր» տարեգիրքը (1948), «Ոսկետառ» Մատենաշար»-էն՝ Աշոտ Պատմագրեանի հեղինակած «Գանձարան Հայ Երգերու» 6 հատորները (1940), Գրիգոր Մամուր Ֆաթիմիի Երագահան, Կախարդագիրք, Բախտագուշակ եւ այլ «Համայնագիտարան»ները (1935-1937), եւ բազմաթիւ հայերէն նաեւ օտարալեզուով գիրքեր, կանոնագիրներ, տեղեկագիրներ, ձեռնարկներու պրակներ:⁴⁶

22.«Գ.ՃԻՀԱՆԵԱՆ» Տպարան - Գահիրէ , 1919 -1921

Տպարանին հիմնադիրը եղած է Գրիգոր Ճիհանեան 1919-ին, հաստատուելով Քասր Էլ Նիլ Փողոց, Գահիրէ (Օնօգտի-պաքի կից) հասցէին:⁴⁷

1919-ին, «Գ.Ճիհանեան» տպարանին մէջ տպագրուած են Թովմաս Մկրտիչեանի «Տիգրանակերտի Ջարդերը եւ Քիւրտերու Գազանութիւնները» հատորը, «Չարթօնք» կիսամսեային քանի մը համարները (1919), Վարդան Գեորգեանի

⁴⁵ «Սաւառնակ» Շաբաթաթերթ , 1966 , Գահիրէ, թիւ 15
⁴⁶ Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ
Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ
⁴⁷ Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ, թիւ 136
«Մարտիկ Աղա», Երգիծական Շաբաթաթերթ , 1921 , Գահիրէ

«Ջահակիր» կիսամսեային Բ.գիրքը (1919, նաև Վարդան Չազարեանի «Մարտիկ Աղա» երգիծաթերթի 4-էն 25 համարները (1921):⁴⁸

23.«ԵՓՐԱՏ» Տպարան - Գահիրէ, 1920

Լոյս տեսած է «Սակացոյց Ս.Աստուածածին Եկեղեցւոյ Առաջնորդարանի Ս. Մինաս մատրան և Ազգ. Գերեզմանատան» 12 էջնոց պրակը 1920-ին:⁴⁹

24. «ՎԱՐԴԱՆ ՉԱԳԱՐԵԱՆ» Տպարան – Գահիրէ ,1921

Տպարանը հիմնուած է 1921 Յունուարին, զաւեշտագիր Վարդան Չազարեանի կողմէ, տպագրելու համար իր խմբագրած «Մարտիկ Աղա» պարբերաթերթը:

Պայմաններու բերումով, տպուած են զաւեշտաթերթին միայն առաջին 2 թիւերը:

Չազարեանի տպարանը փակուած է շուտով, եւ իր զաւեշտաթերթը շարունակուած է լոյս տեսնել «Ճիհանեան» եւ «Փարոս» տպարաններէն մինչեւ Դեկտեմբեր 1921 (42 թիւ):⁵⁰

շարունակութիւնը հաջորդիւ...

⁴⁸ Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ

Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ

⁴⁹ Հայ Գիրքը Եգիպտոսի Մէջ (1888-2012), Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2012, Գահիրէ, թիւ 300

⁵⁰ Հայ Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ , Տոքթ.Ս.Ն.Պայրամեան, 2005, Գահիրէ, էջ 136